

NOGLE TRÆK AF FORHOLDET MELLEM DE INDUSTRIELLE LØNNINGER I DANMARK SIDEN 1914

AF P. E. MILHØJ

DET er et ret begrænset materiale, der står til rådighed for en undersøgelse af det indbyrdes forhold mellem fagenes lønninger i den danske industri. Der indsamles gennem Dansk Arbejdsgiverforening lønningslister fra de foreningen tilsluttede arbejdsgivere, som danner grundlag for udregning af den gennemsnitlige timeløn i en lang række fag. Disse gennemsnitlige lønninger, der offentliggøres af Det statistiske Departement, omfatter imidlertid kun ca. $\frac{1}{3}$ af arbejderne i håndværk og industri. Endvidere er det varierende andele af fagenes arbejdere, der omfattes af lønstatistikken, hvilket bevirker, at de oplyste lønninger muligvis i varierende grad er repræsentative. Ligeledes fordeler de udvidelser af lønstatistikken, der er sket op gennem årene, sig ret ujævnt på de forskellige fag, hvorfor en eller anden særudvikling i et fags løn kan skyldes nytilkomne arbejders særlige lønforhold.

Ved en sammenligning af den samlede gennemsnitlige løn i industrien nu og tidligere må det ligeledes tages i betragtning, at udvidelsen af lønstatistikken overvejende falder på ufaglærte og kvinder, hvilket i sig selv betyder, at gennemsnitslønnen nu giver et lavere udtryk for industriens lønniveau.

En vurderende sammenligning af lønnen fra fag til fag støder endvidere på den vanskelighed, at man ikke ved, hvilke aldersforskelle der er mellem fagene.

Den mest betænkelige mangel ved det foreliggende materiale er dog, at der er tale om gennemsnitslønninger, hvor den ofte ret betydende spredning, der forekommer omkring gennemsnittene, ikke offentliggøres.¹⁾ Kendskab til gennemsnitslønnen alene giver nemlig hverken kendskab til lønnen som omkostning eller som fortjeneste, og da det er lønnen således

¹⁾ I Statistiske Efterretninger 1948 nr. 28 er timefortjenestens spredning offentliggjort, men kun indenfor jernindustrien i 1943. Heraf fremgår, at spredningen omkring gennemsnitslønnen er ret betydelig for faglærte, noget mindre for ufaglærte og mindst for kvinder. Endvidere ses det, at spredningen især er betydelig, når en stor del af fagets arbejdstimer udføres på akkord. For andre områder haves tilsvarende oplysninger imidlertid ikke.

NOGLE TRÆK AF FORHOLDET MELLEM DE INDUSTRIELLE LØNNINGER I DANMARK SIDEN 1914

AF P. E. MILHØJ

DET er et ret begrænset materiale, der står til rådighed for en undersøgelse af det indbyrdes forhold mellem fagenes lønninger i den danske industri. Der indsamles gennem Dansk Arbejdsgiverforening lønningslister fra de foreningen tilsluttede arbejdsgivere, som danner grundlag for udregning af den gennemsnitlige timeløn i en lang række fag. Disse gennemsnitlige lønninger, der offentliggøres af Det statistiske Departement, omfatter imidlertid kun ca. $\frac{1}{3}$ af arbejderne i håndværk og industri. Endvidere er det varierende andele af fagenes arbejdere, der omfattes af lønstatistikken, hvilket bevirker, at de oplyste lønninger muligvis i varierende grad er repræsentative. Ligeledes fordeler de udvidelser af lønstatistikken, der er sket op gennem årene, sig ret ujævnt på de forskellige fag, hvorfor en eller anden særudvikling i et fags løn kan skyldes nytilkomne arbejders særlige lønforhold.

Ved en sammenligning af den samlede gennemsnitlige løn i industrien nu og tidligere må det ligeledes tages i betragtning, at udvidelsen af lønstatistikken overvejende falder på ufaglærte og kvinder, hvilket i sig selv betyder, at gennemsnitslønnen nu giver et lavere udtryk for industriens lønniveau.

En vurderende sammenligning af lønnen fra fag til fag støder endvidere på den vanskelighed, at man ikke ved, hvilke aldersforskelle der er mellem fagene.

Den mest betænkelige mangel ved det foreliggende materiale er dog, at der er tale om gennemsnitslønninger, hvor den ofte ret betydende spredning, der forekommer omkring gennemsnittene, ikke offentliggøres.¹⁾ Kendskab til gennemsnitslønnen alene giver nemlig hverken kendskab til lønnen som omkostning eller som fortjeneste, og da det er lønnen således

¹⁾ I Statistiske Efterretninger 1948 nr. 28 er timefortjenestens spredning offentliggjort, men kun indenfor jernindustrien i 1943. Heraf fremgår, at spredningen omkring gennemsnitslønnen er ret betydelig for faglærte, noget mindre for ufaglærte og mindst for kvinder. Endvidere ses det, at spredningen især er betydelig, når en stor del af fagets arbejdstimer udføres på akkord. For andre områder haves tilsvarende oplysninger imidlertid ikke.

opfattet, parterne reagerer paa, er det kun ret begrænset, hvad man ud fra forholdet mellem — og forskydningerne i forholdet mellem — gennemsnitslønningerne kan sige om de faktorer, der bestemmer det ene fags løn i forhold til andre fags. Og saa længe man kun har begrænset kendskab hertil, bliver det også vanskeligt at vurdere lønrelationernes betydning for tilpasningen på arbejdsmarkedet.

Som det vil fremgå af det følgende, synes variationerne i gennemsnitslønnen dog i stadig stigende grad at være bestemt af overenskomstsatserne, hvilket i betragtning af den høje organisationsprocent gør det noget mindre betænkeligt at lade sig nøje med en undersøgelse af forholdet mellem fagenes gennemsnitlige lønninger.

I det mindste skulle det ad denne vej være muligt i hovedtræk at give et billede af lønskalaens struktur og af de siden 1914 skete forskydninger, samt at antyde, hvilke faktorer, der har været bestemmende for udviklingen.

1. Lønskalaen i 1945.

Til nærmere belysning af forholdet mellem de i lønstatistikken oplyste timelønninger er i nedenstående tabel 1 for Københavns vedkommende de fleste større fags gennemsnitsløn i 1945 fordelt efter lønhøjde inden for grupperne faglært, ufaglært og kvinder. På grundlag heraf skal anføres nogle af de væsentligste hovedtræk, idet det bemærkes, at de generelle betragtninger, der kan udledes heraf, også dækker en tilsvarende opstilling foretaget for provinsens vedkommende, som ikke er medtaget her.

Med de små lønforskelle fra fag til fag vil det inden for mindre spillerum i nogen grad bero på tilfældigheder, hvilket nr. på lønskalaen, det enkelte fag får, hvorfor det kun bliver fagets placering i almindelighed (højt oppe, langt nede eller i midten), man får et billede af.

Løvrigt er der grund til at hæfte sig ved de ret små forskelle fra fag til fag, som bevirker meget jævne overgange på langt det største stykke af lønskalaen. Regner man med, at spredningen omkring de enkelte fags gennemsnitsløn i hvert fald andrager 10—15 %¹⁾, vil det sige, at sådanne individuelle lønforskelle inden for faget, som alder, effektivitet m. v. bevirker, gennemgående spiller lige så stor rolle som de faglige lønforskelle. Når f. eks. smede og maskinarbejdere har en løn omtrent lig gennemsnitslønnen for faglærte, vil dele af dette fags arbejdere have lønninger, der dækker så godt som alle faglærte fags gennemsnitlige timelønninger. Ligeledes vil langt de fleste fag inden for hver af grupperne faglærte, ufaglærte

¹⁾ Hvilket efter de nævnte erfaringer fra jernindustrien synes at være en yderst forsigtig antagelse.

Tabel 1.

Fagene fordelt efter lønhøjde i 1945 (København).

Faglærte	Øre pr. time	Ufaglærte	Øre pr. time
Skorstensfejere	386	Isoleringsmontører	354
Brolæggere	358	Cigaretarbejdere	304
Hattemagere	334	Røgtobaksarbejdere	295
Tømrere	331	Garveriarbejdere	288
Metaltrykkere	328	Cementstøbere	286
Murere	326	Viklere	283
Buntmagere	319	Murarbejdsmænd	282
Garvere	314	Jord- og betonarbejdere	273
Malere	305	Rebslageriarbejdere	259
Sadelmagere og tapetserere	304	Havnearbejdere	258
Metalslibere	300	Stenhuggeriarbejdere	251
Formere	296	Textilarbejdere	238
Skibstømrere	296	Litografarbejdere	233
Bogbindere	294	Jernindustriarbejdere	229
Skotøjsarbejdere	292	Bryggeriarbejdere	229
Bygningssnedkere	290	Sukkerarbejdere	226
Keramikere	288	Bogtrykkeriarbejdere	223
Bødkere	285	Papirarbejdere	220
Smiede og maskinarbejdere	277	Oljemøllearbejdere	219
Stenhuggere	276	Farve- og lakarbejdere	219
Kemigrafer	275	Træindustriarbejdere	217
Stentrykkere	275	Lager- og pakhusarbejdere	212
Typografer	269	Chokoladearbejdere	212
Cigararbejdere	269	Farveriarbejdere	206
Gørtlere	264	Ufaglærte i gennemsnit	235
Møbelsnedkere	264		
Blikkenslagere	264	Kvinder	
Elektrikere	261	Cigaretarbejdere	188
Maskinsnedkere	260	Røgtobaksarbejdere	186
Pianoarbejdere	259	Cigararbejdere	181
Slagtere	253	Keramikarbejdere	180
Skræddere	244	Bogbinderiarbejdere	169
Bagere	243	Skotøjsarbejdere	168
Chokoladearbejdere	242	Farveriarbejdere	164
Mejerister	232	Bryggeriarbejdere	160
Møllere	227	Jernindustriarbejdere	158
Faglærte i gennemsnit	280	Bogtrykkeriarbejdere	154
		Rebslageriarbejdere	153
		Syersker	150
		Chokoladearbejdere	143
		Sækkefabrikarbejdere	139
		Glasværkarbejdere	138
		Rengøringsarbejdere	138
		Vaskeriarbejdere	136
		Farve- og lakarbejdere	136
		Oljemøllearbejdere	136
		Kvinder i gennemsnit	157

og kvinder overlappe hinanden i den forstand, at nogle arbejdere i et lavtlønnet fag har højere løn end de lavest lønnede inden for højtlønnede fag.

Dette forhold er talmæssigt belyst i nedenstående oversigt, der viser, at kun en ringe procentdel af lønstatistikens fag har gennemsnitslønninger, der ligger udenfor 10 og 15 % fra henholdsvis faglærtes, ufaglærtes og kvinders gennemsnitsløn.

	Faglærte		Ufaglærte		Kvinder	
	10%	15%	10%	15%	10%	15%
København	14,0	8,0	6,3	2,1	16,0	6,1
Provinsen	7,2	0,7	8,4	7,6	23,0	14,2

Sammenligner man lønskalaerne i hver af de tre grupper med hinanden, vil det ses, at de minder meget om hinanden. Sætter man således gennemsnitslønnen i hver gruppe lig 100, når afvigelserne ud til de i nedenstående oversigt anførte grænser:

	København	Provinsen
Faglærte	81—187 (138) ¹⁾	83—124
Ufaglærte	88—150 (129) ¹⁾	89—120
Kvinder	87—120	81—127

Ligeledes er i alle seks lønskalaer små og store fag som hovedregel nogenlunde tilfældigt fordelt over lønskalaen. Dog ligger enkelte store fag som f. eks. jernindustriens omkring midten, og de særligt højtlønnede fag er i reglen små fag.

Højtlønnede faglærte er dels byggefagene og fagene i sten-, ler- og glasindustrien, og dels en række små specialistfag som possementmagere, hatte- og pelsberedere samt fag med reguleret lærlingetilgang som f. eks. skorstensfejere. Højtlønnede ufaglærte er ligeledes dels arbejdere i bygningsindustrien og sten-, ler- og glasindustrien samt specialområder, der i karakter nærmer sig faglærte fag. Højtlønnede kvinder findes især i tobaksindustrien.

Udover næringsmiddelindustrien kan der vanskeligt peges på i sin helhed lavtlønnede industrigræne. For kvindernes vedkommende kan det nævnes, at deres løn ligger lavere, des mere deres beskæftigelse taber i faglig karakter, således at rengørings- og vaskeriarbejde er lavest lønnet, ligesom kategorien »andre« både blandt faglærte, ufaglærte og kvinder i reglen har den laveste løn i den pågældende industri.

I almindelighed ligger lønnen for beslægtede faglærte, ufaglærte og

¹⁾ Når der ses bort fra et enkelt mindre fag, jfr. tabel 1.

kvindelige arbejdsområder nogenlunde lige højt på de tre lønskalaer, således at f. eks. murere og murarbejdsmænd begge er højt lønnede, næringsmiddelindustriens arbejdere gennemgående lavtlønnede, tobaksindustriens derimod højtlønnede o. s. v. Til trods herfor lader det sig dog ikke gøre klart at gruppere industrigrenene efter lønhøjde, hvilket følger af, at der er så små og jævne overgange fra fag til fag, og vel også står i forbindelse med, at lønstatistikens gruppering overvejende sker efter fag, uanset i hvilken virksomhed, den pågældende arbejder, samt med at organisering her i landet sker i fagforbund og ikke i industriforbund.

Sammenlignes provinsen med København, er der nogenlunde overensstemmelse mellem, hvad der de to steder er højt- og lavtlønnede fag. Dog synes det haarde legemlige arbejde f. eks. i bygnings-, sten-, ler- og glasindustrien at få en relativt lavere løn i provinsen, medens på den anden side fag, hvis tyngdepunkt ligger i provinsen, som f. eks. glasmagere, arbejdere i gummi- og svovlsyrefabrikker, får en højere løn der.

Forskellen mellem gennemsnitslønnen for faglærte og ufaglærte forekommer ret ringe, medens der er noget større forskel paa mands- og kvindeløn, jfr. oversigten.

Forholdet mellem faglærtes, ufaglærtes og kvinders løn.

	Faglærte	Ufaglærte	Kvinder
København	100	84	56
Provinsen	100	91	61

Det kan nævnes, at medens ingen af de kvindelige fags gennemsnitslønninger når op på de laveste mandlige, har de lavestlønnede faglærte lønninger, der ligger under gennemsnittet af ufaglærtes. Ligeledes adskiller mands- og kvindeløn sig tydeligt i alle industrigrene, medens faglærtes og ufaglærtes ofte ligger tæt ved hinanden.

2. Udviklingen siden 1914.

En rent summarisk opgørelse af fag, hvis løn i 1914 og i 1945 laa over og under gennemsnitslønnen for henholdsvis faglærte, ufaglærte og kvinder, viser, at ca. $\frac{2}{3}$ af de fag, der i 1914 laa over resp. under gennemsnitslønnen, stadig gør det i 1945. Ligeledes er det for en stor del de samme fag, der i de to år ligger særlig højt eller lavt på lønskalaen.

Den simpleste måde til en nærmere undersøgelse af forskydningerne siden 1914 er at beregne de gennemsnitlige lønstigninger for faglærte, ufaglærte og kvinder og dernæst anvende disse stigninger til at måle de enkelte fags lønstigninger med ved at dividere gennemsnitsstigningen op i hvert fags stigning. Herved får man et mål for, hvilke fag, der er steget

Tabel 2.
Timelønnens relative stigning (København).

Faglærte	Lønindex 1945 (1914 = 100)	Lønindexene div. med index for samtlige faglærtes gen- nemsnitsløn	Ufaglærte	Lønindex 1945 (1914 = 100)	Lønindexene div. med index for samtlige ufaglærtes gen- nemsnitsløn
Bogbindere	582	137	Rebslageriarbejdere	612	130
Metalslibere	545	129	Arbejdere i litografiske etablissem.	562	120
Metaltrykkere	542	128	Textilarbejdere	560	119
Garvere	523	123	Garveriarbejdere	554	118
Sadelmagere og tapets.	521	123	Træindustriarbejdere	544	116
Børstenbindere	502	118	Arb. i konserverind.	531	113
Drejersvende	483	114	Stenhuggeriarbejdere	517	110
Bødkersvende	475	112	Arb. i oljemøller	505	107
Glarimestersvende	466	110	» » papirfabrikker	502	107
Cigararbejdere	464	109	Slagteriarbejdere	486	103
Møllersvende	463	109	Arb. i chokoladefabr.	485	103
Gørtlere	463	109	» » jernindustrien	472	100
Smede og maskinarb.	447	105	Lager- og pakhusarb.	471	100
Møbelsnedkere	436	103	Arb. i svovlsyrefabr.	466	99
Maskinsnedkere	433	102	Murarbejdsmænd	454	97
Formere	429	101	Jord- og betonarb.	450	96
Bagere	426	100	Arb. i sukkerfabr.	387	82
Skræddere i konf.ind.	424	100	» » keramisk ind.	386	82
Malere i bygningsind.	424	100	» » bogtrykkerier	343	73
Skræddere i bestilt ind.	410	97	Gns. (med konstant arbejdertal)	470	100
Stentrykkere	405	96			
Blikkensl. i bygn.ind.	400	94			
Tømrere	397	94			
Elektrikere	396	93			
Stenhuggere	394	93			
Blikkensl. i metalind.	394	93			
Bygningssnedkere	387	91			
Skibstømrere	380	90			
Murere	373	88			
Chokoladearbejdere	372	88			
Kemigrafer	367	87			
Typografer	359	85			
Pianoarbejdere	350	83			
Malere i metalind.	339	80			
Keramikere	331	78			
Brolæggere	314	74			
Gns. (med konstant arbejdertal)	424	100			
			Kvinder	Lønindex 1945 (1914 = 100)	Lønindexene div. med index for samtlige kvinders gen- nemsnitsløn
			i bogbinderier	626	125
			» rebslagerier	622	124
			» æskefabrikker	620	124
			» textilfabrikker	541	108
			» cigarfabrikker	525	105
			» jern- og metalind.	516	103
			» skotøjsfabrikker	514	103
			» chokoladefabr.	511	102
			» litografiske etabl.	487	97
			» bogtrykkerier	475	95
			» papirfabrikker	472	94
			Syersker	472	94
			i slagterier	457	91
			» sukkerfabrikker	419	84
			» keramisk industri	338	68
			Gns. (med konstant arbejdertal)	500	100

mere end svarende til den gennemsnitlige lønbevægelse og altså har vundet i relativ løn, og hvilke, der omvendt er steget mindre, d. v. s. har tabt i relativ løn.

I foranstående tabel 2 er resultatet af en beregning efter disse linier anført for Københavns vedkommende. En tilsvarende beregning for provinsen, som i hovedtrækkene gav samme billede af forskydningerne, er ikke medtaget her.

Ogsaa denne opstilling giver indtryk af en ret uforandret lønskala fra 1914 til 1945, ligesom tilsvarende beregninger for en række af de mellem-liggende år viser, at der heller ikke iøvrigt er sket særlig mange forskydninger i denne periode.

I København er kun 8 af ialt 36 faglærte fag steget eller faldet med 20 % eller mere udover gennemsnitsstigningen fra 1914 til 1945, medens 18 fag er steget eller faldet med procenter mindre end 10 over eller under gennemsnitsstigningen. For provinsen gælder tilsvarende, at af 33 fag er kun eet steget med mere end 20 % udover gennemsnitsstigningen, og 18 fag er steget eller faldet med mindre end 10 % over eller under gennemsnitsstigningen. Som det vil fremgå af tabellen gør den samme tendens til uforandret lønskala sig gældende for ufaglærte og kvinder. For kvinderne i provinsen er den parallelle lønudvikling ikke så udtalt, hvilket hænger sammen med, at det især er denne gruppe, hvis løn er steget siden 1914, hvad der har bevirket ret store forskydninger inden for gruppen, idet de fag, der allerede før 1914 havde en god løn, er faldet relativt meget.

Den således konstaterede tendens til uforanderlighed i lønskalaen gør sig endnu mere gældende, hvis man sammenligner 1920 og 1945. Eksempelvis kan det anføres, at fra 1920 til 1945 var der 27 faglærte fag ud af 36, hvis lønstigning afveg mindre end 10 pct. fra den gennemsnitlige stigning, og kun 2, hvis stigning afveg mere end 20 pct. herfra. Hovedparten af de skete forskydninger har således fundet sted under og lige efter den første verdenskrig.

Der findes dog fag, hvis løn synes at have haft en mere selvstændig bevægelse, men gennemgående drejer det sig om småfag, hvor tilfældigheder og individuelle forhold kan spille en rolle for gennemsnitslønnen. Som eksempel på fag med særlig stærk lønstigning kan for København nævnes metaltrykkere, garversvende, metalslibere, bogbindere og kvinder i rebslagerier og bogbinderier. I provinsen er f. eks. møllersvende, bogbindere og mandlige og kvindelige rebslageriarbejdere steget en del mere end gennemsnittet. Fag som keramikere, typografer og bogtrykkeriarbejdere er omvendt steget en del mindre end gennemsnittet.

Studerer man nærmere de forskydninger, der er sket, får man fat i et andet slående træk ved udviklingen foruden uforanderligheden, nemlig at fagene er rykket hinanden nærmere i løn ved at der er sket en udjævning af lønforskellene. Denne udjævning har, som det netop er gennem-

gået, ikke resulteret i større omplaceringer, men er stort set sket ved, at fagene er rykket tættere sammen omkring gennemsnitslønnen. Dette fremgår af nedenstående oversigt, der angiver summen af de enkelte fags procentvise afvigelser fra gennemsnitslønnen i hhv. 1914 og 1945, når disse sættes lig 100.

	Faglærte,		Ufaglærte		Kvinder	
	1914	1945	1914	1945	1914	1945
København	568	296	268	140	173	99
Provinsen	364	211	140	101	115	110

Til yderligere illustration af den skete udjævning kan anføres tabel 3, der for faglærte viser, at des højere resp. lavere lønnen ligger i 1914, des mindre resp. mere er den steget frem til 1945.

Tabel 3.

Lønhojde 1914 sammenholdt med stigningsprocenten frem til 1945 (faglærte).

København.			Provinsen.		
Antal fag	Timeløn 1914	Gennemsnittet af disse fags stigningsprocent frem til 1945	Antal fag	timeløn 1914	Gennemsnittet af disse fags stigningsprocent frem til 1945
5	fra 114—80 øre	249	5	fra 66—60 øre	291
7	» 79—70 »	284	11	» 59—55 »	343
14	» 69—60 »	333	10	» 54—50 »	360
12	» 59—50 »	380	4	» 49—45 »	397
2	» 49— »	413	6	» 44— »	413

Tilsvarende opstilling for ufaglærte og kvinder giver udtryk for samme tendens.

Da denne tendens til udligning er konstateret på basis af udviklingen i gennemsnitslønningserne, må man tage et enkelt forbehold her overfor, idet gennemsnitslønnen i 1914 for en række fag (især kvindelige og ufaglærte) dækkede lønnen til visse specialer, der siden er skilt ud i fag for sig i statistikken. Følgelig er det muligt, at f. eks. de højtlønnede fag nu er mere homogene end i 1914 og deres løn ikke længere påvirket af visse højtlønnede smågrupper.

Derimod synes det ikke at ændre billedet også at tage hensyn til delingen af de her anvendte gennemsnitslønnings i akkord og timeløn. En beregning over forskydningerne i den andel af gennemsnitslønnen, der skyldes akkord, og den, der skyldes tidløn, giver nemlig til resultat, at der i de fleste fag ikke er sket væsentlige ændringer i akkordandelen:

Dette er for så vidt bemærkelsesværdigt, som man netop kunne have ventet, at både arbejderne og arbejdsgiverne ville have benyttet akkordbetingelserne, der jo delvis kan ændres ved individuel aftale, til at modvirke såvel den tiltagende ensartethed i lønbevægelsen som udligningen.

Den tendens til udligning inden for en iøvrigt nogenlunde uforandret lønskala, der fremgik af faglærtes, ufaglærtes og kvinders lønskala hver for sig, genfindes naturligvis også, når man sammenligner disse gruppers gennemsnitsløn indbyrdes. Dividerer man på tilsvarende måde som i tabel 2 stigningsprocenterne i faglærte, ufaglærte og kvinders gennemsnitlige løn med stigningen i den samlede gennemsnitlige løn, fås de nedenfor anførte tal, der igen viser små udsving omkring gennemsnitsstigningen og relativt størst stigning for de lavest lønnede, kvinderne.

	<i>København</i>		<i>Provinsen</i>	
	Lønindex 1945 (1914 = 100)	Lønindexene div. med index for samtlige arbejderes gen- snitsløn	Lønindex 1945 (1914 = 100)	Lønindexene div. med index for samtlige arbejderes gen- snitsløn
Faglærte	424	95	451	95
Ufaglærte	470	106	502	101
Kvinder	500	114	572	111
Gennemsnit	445	100	484	100

Også ved en sammenligning mellem lønudviklingen i København og provinsen viser parallelbevægelsen og udjævningen sig, således at provinsens lønninger er steget noget mere end Københavns — jfr. den lige anførte oversigt. Både i provinsen og i København er kvindelønnen og ufaglærtes løn steget relativt mest.

For de enkelte fags vedkommende er der stort set også overensstemmelse mellem lønstigning i København og provinsen. Fag som brolægge, keramikere, bogtrykkerarbejdere, der i København er faldet, men i provinsen er steget i relativ løn, og garversvende, bogbindere og metaltrykkere, der er steget en del mere i København end i provinsen, peger naturligvis hen på en vis forskellig lønudvikling. Men denne er dog i det store og hele også udtryk for en udligning. Når nemlig lønnen i et fag enten i København eller i provinsen er steget mere end det andet sted, lå den i reglen ret lavt i 1914 og omvendt højt, når den er faldet.

Endelig kan der være grund til at pege på, at en sammenligning mellem nærtbeslægtede faglærte, ufaglærte og kvindelige fag viser, at de stort set følges i lønbevægelsen. F. eks. er bogbindere og kvinder i bogbinderier, rebslagerarbejdere og kvinder i rebslagerier og mandlige og kvindelige tekstilarbejdere alle steget i relativ løn, medens f. eks. faglærte, ufaglærte og kvindelige keramikarbejdere og så godt som alle grafiske fag m. fl.

alle er faldet. Dette forhold er værd at bemærke, da sådanne nærtbeslægtede fag i reglen havde nogenlunde samme placering på lønskalaen i 1914, forstået på den måde, at når det faglærte fag f. eks. havde en høj løn sammenlignet med andre faglærte, havde også det ufaglærte og det kvindelige fag en relativt høj løn. Når da sådanne beslægtede fag følges i løn siden 1914 er det udtryk for, at udligningen går mere på lavtlønnede og højt-lønnede, end den går på faglærte og ufaglærte. Ikke alene lavtlønnede ufaglærte, men også lavtlønnede faglærte har vundet relativt i løn, og ikke alene højt-lønnede faglærte, men også højt-lønnede ufaglærte har tabt i relativ løn.

Ovenstående gennemgang af lønforskydningerne på forskellige områder kan derefter sammenfattes i to absolut dominerende tendenser:

Den første er, at der er foregået en udligning i den forstand, at lavtlønnede og højt-lønnede ligesom fagene overhovedet er rykket hinanden nærmere i løn. Denne tendens er generel, d. v. s., den virker på de forskellige fag, alt efter hvilken lønhøjde, de havde i udgangspunktet — ikke efter hvilken art de er af, hvilken gruppe de tilhører (faglærte, ufaglærte eller kvinder), hvilken industrigren de findes i, eller hvor de er. Når tendensen er generel, betyder det naturligvis, at overvejende lavtlønnede grupper (som kvinder, arbejdere i provinsen eller i lavtlønnede industrier) i gennemsnit nærmer sig de mere højt-lønnede — men det er bemærkelsesværdigt, at de gør det, fordi de overvejende er lavtlønnede. I den for de pågældende grupper, lokaliteter m. v. nærmer højt- og lavtlønnede sig også hinanden.

Den anden tendens er, at udligningen ikke er stærkere, end at lønbevægelserne til stadighed er foregået med en overvejende parallelitet, hvorved fagenes placering på lønskalaen stort set er uændret. Lavt-, højt- eller gennemsnitslønnede fag i 1914 er som hovedregel stadig lavt-, højt- eller gennemsnitslønnede i 1945, og det samme gælder grupper og lokaliteter.

3. Årsagerne til parallel bevægelse i og udligning af lønskalaen.

De tre fremtrædende træk i det foregående: de ret små lønforskelle fra fag til fag, parallelbevægelsen i fagenes lønudvikling og den yderligere indsnævring af lønforskellighederne peger alle hen på, at de enkelte fags løn i stigende grad er kommet under en fælles indflydelse. Det er derfor naturligt, at man i første række søger lønskalaens struktur og udviklingen deri forklaret ved den tendens til ensartethed og udligning, der stammer fra de former, hvori lønnen aftales, den teknik og praksis, der har udviklet sig ved lønfastsættelsen og den indflydelse, hovedorganisationerne og det offentlige har på lønnen i de enkelte fag.

Det er da heller ikke svært ad denne vej at fremdrage gode grunde for udviklingen.

Selve de former, hvori lønnen aftales for det enkelte fag, skulle ganske vist ikke diktere en ensartet lønbevægelse, da de efter bogstaven levner plads for ret betydelige individuelle variationer inden for gennemsnitslønnen. For det første gælder det de overenskomster, hvori der indgår aftale om adgang til at udføre arbejdet eller dele deraf på akkord. Men også tidlønnens to former, minimal- og normallønssystemets, giver anledning til individuelle variationer, idet der er plads for særlige lønninger under hensyn til kvalifikationer, alder, anciennitet m. v. Imidlertid vil det i praksis ofte blive ændringerne i overenskomsternes satser, der får den dominerende indflydelse på variationerne i gennemsnitslønnen, da disse i reglen vil slå igennem på samtlige lønninger i faget. Har en arbejder een gang fået sit personlige lønniveau fastlagt i et vist forhold til minimal- eller normallønnen, vil han ikke være tilbøjelig til at ændre det i nedadgående retning og arbejdsgiveren ikke til at ændre det i opadgående. Hyppigt aftales det også direkte i overenskomsterne, at de personlige lønninger skal ændres på samme måde som eller i et vist forhold til minimallønnen. Til yderligere sikring heraf findes der i nogle overenskomster bestemmelser om, at genantagne arbejdere skal antages til samme løn i forhold til overenskomstsatserne som før afskedigelsen og nyantagne til en løn under hensyn til lønnen på tidligere arbejdspladser. Når det således er at vente, at ændringer i overenskomsttarifferne vil slå igennem på gennemsnitslønnen, er det i og for sig let at forklare den ensartede udvikling.

En række forhold, som f. eks. at lønkampen er ført ind i fastlagte rammer ved forligsmandsloven m. v., dannelsen af to modstående hovedorganisationer med en stadig stigende magtkoncentration i toppen, f. eks. gennem »sammenkædningen« og den fælles udløbstid for alle overenskomster, samarbejdet mellem Socialdemokratiet som regeringsparti og fagbevægelsen for at sikre arbejdsro, det offentliges stigende indflydelse på overenskomsterne i det hele taget både i 30'erne og fra 1940 til 1945 samt hele tanken om den solidariske lønpolitik i forbindelse med sociallovgivningen, er i sig selv faktorer, der i høj grad bidrager til forklaring af ensartet udvikling af de forskellige fags overenskomstsatser og dermed af gennemsnitslønningerne.

Hertil kommer så den rolle, selve forhandlingsteknikken spiller. I perioder, hvor lønnen er i bevægelse, er lavtlønnedes henvisning til andres højere løn et hyppigt argument, som snarere vinder gehør, da arbejdsgiverne er mere tilbøjelige til at rette lavere lønninger op end til at lade højtlønnede gå i spidsen med nye forhøjelser, som lettere sætter hele lønniveauet i bevægelse. Når der ad denne vej een gang er nået et fremskridt for lavrelønnede, tabes det sjældent senere, da arbejderne på deres side af samme

grunde er interesseret i ikke at få enkelte bevægelser nedad forud for andre.

Også sådanne forhold, som den større magt, det talstærke Dansk Arbejdsmandsforbund har fået ved »sammenkædningen», og det hensyn, man iøvrigt har måttet tage til de laverelønnede for at få dem med ind under den centraliserede lønfastsættelse, bidrager til forklaring på udjævningen imellem lavere og højere lønninger.

Til alt dette kommer så den vigtige omstændighed, at pristallet i så godt som hele den her omhandlede periode har været normgivende for lønreguleringerne. I det omfang man som f. eks. i årene 1926—1928 har ladet alle lønninger variere procentvis i samme forhold som pristallet, har man bidraget til en ensartet lønskala. Da man imidlertid ofte har reguleret opad med ensartede absolutte ørebeløb som f. eks. i 1917 og fra 1939 til 1945, eller har reguleret med procentvise tillæg, hvor der udtrykkelig tilsikres laverelønnede et større procentvis tillæg end andre, eller en mindre procentvis nedsættelse, som det f. eks. er sket i 1922, i 1930 og i 1936 og 1937, har man herved bevidst bidraget til udjævninger af lønforskellighederne. Sådan særlig hensyntagen til laverelønnede kan i hvert fald spores i 17 overenskomster.

Overenskomstsituationer, hvor enkelte fag ved særlig aktion har skaffet sig en speciel lønudvikling forekommer derimod, når bortses fra årene umiddelbart efter den første verdenskrig, så godt som ikke.

Da der således af de fleste overenskomster let kan udtrages en fællesmål for bevægelsen i overenskomstsatserne, ville det være af interesse at give et talmæssigt udtryk for, i hvor høj grad lønudviklingen er påvirket heraf. Noget sådant kan naturligvis kun angives meget groft. Men sammenfattes de ved overenskomsterne foretagne reguleringer i nogle få hovedtal, dels et samlet procentvis tillæg, dels et samlet ørebeløb og dels visse fradrag og tillæg for højt- og lavtlønnede, og anvendes disse — naturligvis usikre — stigninger på hvert fags løn i 1914, kan man danne sig et løseligt skøn over den løn, hvert fag ville have i 1945, hvis overhovedet ikke andre forhold havde påvirket den. Ved dernæst at sammenligne disse beregnede lønninger med de faktiske i 1945 kan man danne sig et indtryk af, om fagene udviser nogen selvstændig lønbevægelse af betydning. En beregning efter disse linier foretaget for Københavns vedkommende gav til resultat, at fag som metaltrykkere, garvere, metallslibere, garveriarbejdere samt kvinder i bogbinderier og tobaksfabrikker var steget mere end den beregnede udligning tilsiger, medens brolæggere, keramikere, bogtrykkeriarbejdere og kvinder i papir-, sukker- og keramikfabrikker var steget mindre. Men hovedresultatet var en ret nøje overensstemmelse mellem beregnet og faktisk løn, således at der næppe i den betragtede periode har været plads for andre faktorer indflydelse på forholdet mellem fagenes

løn end netop organisationerne og det offentliges stræben efter ensartethed og en social linie i lønudviklingen.

4. Andre faktorerers indflydelse.

Medens det således ikke er svært at forklare udviklingen ved at henvise til, at lønnen som mange andre priser er blevet en »fast pris« bestemt af en række ikke økonomiske forhold, er det ulige vanskeligere at gøre rede for, i hvor høj grad også økonomiske faktorer spiller ind ved lønfastsættelsen. Problemstillingen kan kortelig angives således: er den udvikling, lønrelationerne er undergået, fremkaldt helt på tværs af den, man ville vente på et mere frit arbejdsmarked, hvor kræfterne på efterspørgsels- og udbudssiden influerede på lønrelationerne? Eller er det sådan, at disse kræfter stadig spiller en rolle, så organisationerne i en vis udstrækning må tage hensyn dertil?

Svaret herpå kan som antydnet i indledningen ikke gives, så længe man som her kun støtter sig på et materiale opbygget på gennemsnitslønningerne. Tilpasning til specielle efterspørgsels- og udbudsforhold i et fag kan bl. a. udmærket have fundet sted for dele af fagets arbejdere, uden at det fremgår af gennemsnitslønnen for hele faget. F. eks. kan en nedadgående tilpasning skjules alene ved, at fagets dårligere arbejdere afskediges, og de tilbageblevne tjener mere på akkord end fagets arbejdere under eet.

Imidlertid kan der peges paa visse forhold bag efterspørgsel og udbud af de omtalte fags arbejdskraft, som i og for sig betinger en ensartet lønudvikling, uden at der dermed er sagt, at de er årsag hertil. Og der kan — med alt muligt forbehold — trækkes nogle områder frem, hvor det omtalte fags løn i forhold til andre synes påvirket af særlige efterspørgsels- og udbudsforhold for dette fag.

Ser man f. eks. på de forhold bag efterspørgselen, som kan variere fra fag til fag, som f. eks. færdigvareefterspørgselens styrke og elasticitet, muligheder for at anvende anden arbejdskraft, lønandelens størrelse, konkurrenceforholdet til udlandet m. v., er deres betydning jo aftaget med den stigende arbejdsdeling. Det er kun få varer, der fremstilles ved eet fags arbejde alene, og beskyttelsen overfor udlandets konkurrence tilfalder ikke alene de udprægede hjemmemarkedsindustrier men gennem generel importregulering, told, subsidier, eksportpræmier m. v. så godt som alle industrier. På områder, hvor der til trods herfor stadig gør sig særlige efterspørgselsforhold gældende som f. eks. for en række små specialistfags vedkommende i metalindustri, bygningsindustri m. v., hvis arbejde ikke let lader sig erstatte af anden arbejdskraft, og hvis løn kun udgør en ringe andel af den samlede omkostning, kan man derimod finde lønninger, der afviger noget fra det gennemsnitlige og fra den ensartede bevæ-

gelse. Ligeledes kan man på områder, hvor andre særlige efterspørgselsforhold har gjort sig gældende, finde en vis overensstemmelse hermed i den relative løn. F. eks. er der for byggefagenes vedkommende ret tydeligt sammenfaldende variationer i nybyggeriets omfang og den gennemsnitlige timeløn, vel bl. a. fordi der i disse sæsonprægede fag ved stort nybyggeri ofte opstår temporær mangel på arbejdskraft med påfølgende forbedring af akkordbetingelserne, idet jo akkord især forekommer ved nybyggeri. — I tekstilindustrien begynder en relativ stigning i timelønnen fra ca. 1933—34, d. v. s. samtidig med en stærk produktionsudvidelse efter importbegrænsningen. Noget tilsvarende gælder rebslagerierne. Og Philip¹⁾ viser, at også sukkerarbejdernes løn steg relativt efter indførelse af sukkerordningen. Således har den af de årsager, der hyppigt henvises til som forklaring på forskel i relativ løn: den større eller mindre grad, hvori fagene arbejder i konkurrence med udlandet, altså haft en vis virkning for disse fag.

Også set fra udbudssiden kan der peges på forhold, der stemmer overens med udligning inden for en iøvrigt ret ensartet lønskala. Således er den tidligere stivhed i arbejdsudbuddet ved, at mange fulgte faderens eller miljøets beskæftigelsesvalg på retur i moderne tid. Ligeledes må det antages, at forskel i behagelighed, uddannelse og chancer for de forskellige fag inden for arbejderklassen spiller en mindre rolle end tidligere, bl. a. fordi fabrikslovgivning og andre beskyttende regler — ligesom overarbejdslov, ferielov m. v. stiller ensartede krav til arbejdsvilkårene — med særlig hensyntagen til de ubehagelige beskæftigelser. Også uddannelsen er blevet mere generel. De færdigheder, der følger af skolegang, socialforsorg for børn og ungdom m. v., tilfalder alle og medvirker til at skabe større ensartethed i arbejdsudbuddet. En række af de særlige færdigheder, det enkelte arbejde kræver, læres ofte, medens lønnen tjenes — ikke inden arbejdet udbydes.

Forskellig arbejdstid forekommer stort set kun i det omfang, der er adgang til overarbejde og forskudt arbejdstid. Når f. eks. typografers timeløn især ligger lavt i hovedstaden, udlignes dette noget ved, at typografarbejde dér for en stor del er natarbejde med højere løn.

Hvad endelig et forhold som forskellig alder angår, viser arbejdsløshedsstatistiken fra slutningen af 30'erne og frem efter, at der ikke i den tid er sket væsentlige forandringer i fagenes sammensætning efter alder. Sammenholdes lønrelationerne med de bestående forskelle mellem fagenes alderssammensætning, kan der peges på, at relativ høj timeløn i bygningsindustri og sten-, ler- og glasindustri falder sammen med relativt mange arbejdere i alderen 25—45 år — især gælder dette, når ufaglærte i disse

¹⁾ »Den danske Kriselovgivning« s. 265 ff., Ejnar Munksgård, København, 1939.

industrier sammenlignes med andre ufaglærte. Endvidere falder relativt lav løn i trævareindustrien, lædervareindustrien og beklædningsindustrien sammen med, at der i disse er relativt mange arbejdere under 25 år. Det kan dog ikke afgøres, hvor meget der her skyldes ung alder, og hvor meget der skyldes, at disse industrier især beskæftiger ufaglærte og kvinder. Når disse begge har lavere løn end faglærte, skyldes dette jo for en del også, at de er yngre, hvorfor betydningen af alder, køn og faglig uddannelse for den relative løn ikke kan udsondres.

Alt i alt kan man altså fremdrage visse træk, der tyder på, at såvel de små lønforskelle som den yderligere indsnævring deri til en vis grad modsvares af stigende ensartethed i de forhold, hvorunder fagenes arbejdskraft efterspørges og udbydes, og også antyde en forklaring af særbevægelsen i nogle fags løn. Men svare på i hvor høj grad hensynet til økonomisk relevante faktorer er skudt til side til fordel for organisationernes og det offentliges politik kan man ikke.

Den kendsgerning, at der har været en betydelig forskel på det omfang, hvori arbejdsløshed og arbejdermangel har ramt de enkelte fag, viser, at lønnen ikke alene er en økonomisk bestemt pris. Dette er der formentlig heller ingen, der vil bestride, da der vel er enighed om, at man ved overenskomstsatsernes fastlæggelse ikke i større udstrækning tager beskæftigelsesmæssige hensyn. Tilbage står så den mulighed, at lønningerne tilpasses over individuallønnen. Som det vil være fremgået, synes dette ikke i større udstrækning at være muligt eller at have fundet sted. Iøvrigt er det jo i nedadgående retning også usikkert, hvilken reaktion man kunne vente i lønnen over for arbejdsløshedens skiftende omfang, hvis lønnens indbyrdes relationer var frit bevægelige. Der ville være to modgående tendenser. På den ene side ville relativt mindre efterspørgsel i et fag tendere mod at sænke lønnen, men på den anden side ville regelmæssigt tilbagevendende arbejdsløshed i et fag paa grund af sæson, særlig konjunkturfølsomhed m. v. give grundlag for en relativt høj løn for at skabe en for tjeneste stor nok til at gøre arbejdsudbudet tilstrækkeligt i topbeskæftigelsen.

I opadgående retning kan man spore en vis individuel tilpasning af lønnen, idet f. eks. lønnen i de forskellige fag fra 1939 til 1945 i varierende grad steg udover stigningerne ifølge overenskomst eller kendelse.

De officielle tillæg til mandslønnen udgjorde således fra oktober 1939 til og med 3. marts 1945 ca. 63—65 Øre. Differencen mellem timelønnen i oktober 1939 og april 1945 udgjorde derimod for f. eks. bagere 105, murere 83¹⁾, jord- og betonarbejdere 83¹⁾, møbelsnedkere 100, metaltrykkere 147, metalslibere 115, bogbindere 115 og oljemøllearbejdere 77 øre.

¹⁾ Er dog især påvirket af, at akkordoverskud normalt udbetales i oktober.

Sandsynligvis er overskridelserne af de officielle tillæg endnu større, da de for en stor del er fremkommet i forbindelse med den overflytning af arbejdskraft fra store virksomheder til de mange småvirksomheder, der er blomstret op som følge af pengeregigheden¹⁾. Det er dog et spørgsmål, om ikke netop disse ganske særlige forhold under krigen gør, at man skal være varsom med at tage den skete tilpasning i lønnen som tegn på, at lønnen altid vil give efter i opadgående retning. Som helhed må man vist konkludere i, at lønrelationerne har været og er trængt bevægelige over for skiftende beskæftigelsesmuligheder, og i, at de med det hold, hovedorganisationerne har på enkeltorganisationernes politik, også vil være det fremover.

¹⁾ Jfr. f. eks. tabel 33, side 43, i »Danmarks Nationalbudget«. J. H. Schultz, København, 1948.